

PAPER DETAILS

TITLE: ORTAÖGRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIS VE DÜŞÜNCELERİ İLE
BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİSKİNİN İNCELENMESİ

AUTHORS: Mustafa KAHYAOĞLU, Halit KIRIKTAS

PAGES: 88-105

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3467>

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

The Relationship between Personal Values and Environmental Behaviours and Thoughts of High School Students

Doç. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi
Bölümü, mustafa.kahyaoglu56@gmail.com

Arş. Gör. Halit KIRIKTAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü
halitkirikci@gmail.com

ÖZET

Bu araştırma, ortaöğretim öğrencilerinin çevresel davranış ve düşünceleri ile bireysel değerler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Siirt il merkezde öğrenim gören toplam 253 (82 kız, 171 erkek) ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem tek aşamalı seçkisiz olmayan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Uzun ve Sağlam (2006) tarafından geliştirilen çevresel davranış ve çevresel düşünce boyutlarının yer aldığı “çevresel tutum ölçeği” ve Schwartz tarafından geliştirilen ve Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) tarafından Türkçeye uyarlanan öz denetim, uyarılma, güç, evrensellik, başarı, geleneksellik, hazcılık, uyum, yardımseverlik ve güvenlik değerleri boyutlarının yer aldığı “Schwartz değerler envanteri” kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel ve kestirimsel analizlerden, aritmetik ortalama, standart sapma, t-testi, korelasyonel ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değeri ile çevresel davranış ve düşünceleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre eğitimi, davranış, düşünce, değer, ortaöğretim

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the relationship between high school students' personal values and environmental behaviors and thoughts. The study group consists of 253 (82 female and 171 male) high school students, who participated in the study on a voluntary basis, from the city of Siirt, Turkey.

Correlative survey model is used in this study. To determine high school students' personal values "Schwartz values inventory" is used. The survey is developed by Schwartz and adapted to Turkish by Kuşdil and Kağıtçı (2000). For environmental behavior and thought sub scale including environmental attitude scale developed by Uzun and Sağlam (2006) is used. To analyze the results, descriptive statistics, t test for independent groups, correlations and regression is used. The analysis study showed that the more important personal values among high school students are self-direction and achievement values. Moreover, it was found that there is a significant and positive relation between personal values and environmental behaviors and thoughts of secondary school students.

Keywords: *Environmental, behavior, thing, value, secondary school*

1.GİRİŞ

İnsan, çevresindeki varlıkları anlamlandırmada belirli ölçütlere sahiptir. Bu ölçütler kimi zaman duyu organlarının kimi zaman da duygusal özelliklerinin bir ürünüdür. Duyu organları ile elde ettiği verileri varlıkları tanımlamada kullanan birey, o varlığa önem atfetmede, kıymet biçmede duygusal olarak sahip olduğu izlenimlerden yararlanır. Duygusal olarak sahip olunan bu izlenimlere genel olarak "değer" adı verilmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007). Değer kavramı Latince kökenli "kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" anlamına gelen "valere" kökünden türemiş ve "benimsenen, özenilen, önemsenen, üstün tutulan" veya "insan için önem taşıyan; insan için geçerli olan" anlamlarına gelmektedir (Aydın, 2003; Timuçin, 1994; Yıldırım, 2007).

Rokerch (1973) değerleri, kişinin yaşam hedeflerine veya yaşamına rehberlik eden standartlar olarak ifade etmiştir. Robbins (1993) ise değerleri hayatımızda neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusundaki inançlarımız olduğunu belirtmiştir. Schwartz (1999) değerleri, davranışların seçilmesine, açıklanmasına, olayların ve insanların değerlendirilmesine yardımcı olan sosyal bir aktör olarak nitelendirmiştir. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) değerleri insan davranışlarını açıklamada temel bir öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir. Hökelekli (2010) değerleri davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallar olduğunu belirtmiştir. Değerler çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Lickona (1991) değerleri ahlaki ve ahlaki olmayan değerler olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Rokeach (1973) ise değerleri araçsal ve

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

amaçsal değerler olmak üzere iki gruba ayırmıştır (akt: Çalıkur, Demirhan ve Bozkurt, 2012). Spanger (2001) değerleri, kurumsal değerler, ekonomik değerler, estetik değerler, sosyal değerler, politik değerler ve dinsel değerler olmak üzere altı gruba ayırmıştır (akt:Özgüven, 2003). Schwartz (1994) ise değerleri öz denetim, başarı, güç, evrensellik, hazcılık, geleneksellik, uyum, uyarılma, güvenlik ve yardımseverlik olarak gruplandırmıştır (akt: Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Değerler psikolojiden sosyolojiye, işletmeden tıba ve eğitime kadar birçok alanda sıklıkla araştırılmaktadır. Değerler insanlar tarafından sonradan öğrenilmektedir. Bu nedenle değerler hem bireysel hem de toplumsal yaşamda oldukça önemlidir. Değerler; karşı karşıya kalınan olay veya sorunları çözmeye sergileyeceğimiz tutum ve davranışların belirlenmesinde, kendi eylemlerimizi ve davranışlarımızı etik açıdan değerlendirmemizde belirleyici bir öneme sahiptir. Özensel (2003) değerleri kişilerin bilişsel kurgulamalarının başlıca unsurları olduğunu bu nedenle değerler arasında üst düzey bir uyumun olmasının kişinin çevreye uyumunun ön şartlarından biri olduğunu belirtmiştir. Atasoy (2005)'e göre değerler, bireyin çevreye yönelik ilgilerini, çevre sorunlarına yönelik tepkilerini, bitki ve hayvanlara yaklaşımlarını etkilediğini ve neden ekolojik sorunlara tepki göstermemiz gerektiğini, neden ormanların kesilip kesilmemesi gerektiğini ve neden göl kenarına fabrika yapılıp yapılmaması gerektiğine yön verdiğini belirtilmiştir.

Değerlerin insan yaşamındaki önemi düşünüldüğünde çevreyi korumanın insanlara bir değer olarak kazandırılmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır. İnsanın çevreye değer vermesi ancak bu doğrultuda çevre eğitiminin verilmesi ile mümkündür. Çevre eğitimi, bireylerin çevrelerinin farkında olmalarını sağlayan, gelecek kuşaklar için çevresel sorunları çözmeye yönelik bilgi, beceri, değer ve deneyimlerin kazanıldığı sürekli bir öğrenme süreci olarak belirtilmektedir (Vaughan, Gack, Solórzano ve Ray 2003).

Çevresel değerler çevreye yönelik davranışlarımızı etkileyen soyut etkenlerdir. Tahiroğlu, Yıldırım ve Çetin (2010) ilköğretim 7. sınıf öğrencilerine yönelik değer eğitimine uygun olarak geliştirilen çevre eğitimi etkinliklerinin çevreye yönelik tutumlara olumlu etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Gömleksiz ve Cüro (2011) sosyal bilgiler ders programının öğrencilerin çevre ve doğaya karşı sorumluluk geliştirme ve

kültürel değerlere saygı konusunda olumlu tutumlar geliştirdiğini belirtmişlerdir. Buna karşın Laçın-Şimşek (2011) ilköğretim fen ve teknoloji ders kitaplarında çevreye yönelik saygı ve değer unsurlarının ihmal edildiğini belirtmiştir. İnsan sorunları ile çevre sorunlarının birbirinden ayrılmasının güçleştiği günümüzde çevrenin korunmasına yönelik bireysel değerlerin ortaya konulması ve buna uygun çevre eğitimi ve değerler eğitiminin geliştirilmesi hiç kuşkusuz önemlidir. Bu çalışma, çevre eğitiminde karar alıcı konumundaki yöneticilere ve öğretmenlere yönelik bazı bulgular sağlayabilir. Bu çerçevede ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerinin çevresel davranış ve düşünceleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değeri nasıldır?
2. Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerleri ile çevresel davranış ve düşünceleri arasındaki ilişki nasıldır?
3. Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerleri çevresel davranış ve düşüncelerinin anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
4. Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerleri ile çevresel davranış ve düşünceleri cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2.YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırma modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasındaki değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2006). Bu araştırmada, ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerleri ile çevresel davranış ve düşünceleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.1.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2012-2013 eğitim öğretim yılında Siirt il merkezde yer alan ortaöğretim okullarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise tek aşamalı seçkisiz olmayan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle seçilen toplam 253 ortaöğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilerin %32'si kız ve %68'ni erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, sınıf gibi demografik bilgileri yer almıştır. İkinci bölümde ise öğrencilerin çevresel davranış ve düşüncelerini belirlemeye yönelik çevresel tutum ve bireysel değerlere ilişkin “Schwartz değerler envanteri” yer almaktadır.

Schwartz Değerler Envanteri Schwartz (1992) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) tarafından yapılan bir ölçektir. Schwartz değerler ölçeği aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 54 ülkeden büyük çoğunluğu öğretmen ve öğrencilerin oluşturduğu örneklemeden veri toplanarak geliştirilmiştir. Bu yönüyle ölçek uluslararası bir nitelik taşımaktadır. Ölçek 57 değerden ve 10 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar öz denetim (6 madde), uyarılma (3 madde), başarı (5 madde) evrensellik (9 madde), uyum (4 madde), hazcılık (3 madde), güç (5 madde), geleneksellik (6 madde), güvenlik (7 madde), yardımseverlik (9 madde) boyutlarıdır. Uygulamada ortaöğretim öğrencilerinin her biri ölçekte yer alan değerleri kendi yaşamlarını yönlendiren bir ilke olmaları açısından taşıdıkları öneme göre ilkelerime ters düşer (1) ile en üst düzeyde önemlidir (7) arasında puanlamaları ve her değer için bir adet puan işaretlemeleri istenmiştir.

Yapılan çalışmada, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .92 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı öz denetim için .56, uyarılma için .63, başarı için .44, güvenlik için .66, evrensellik için .60, uyum için .54, güç için .39, geleneksellik için .59 yardım severlik için .68 ve hazcılık için .53 olarak tespit edilmiştir. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) tarafından yapılan çalışmada değer boyutları için Cronbach alfa iç güvenilirlik katsayısı Tablo 1’de verilmiştir.

Ortaöğretim öğrencilerinin çevresel davranış ve düşüncelerini belirlemek için Uzun ve Sağlam (2006) tarafından geliştirilen “*Çevresel Tutum Ölçeği*” kullanılmıştır. Ölçek çevresel davranış ve çevresel düşünce olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. Çevresel davranış ölçeği 13 maddeden oluşmaktadır. Beşli likert tipinde derecelendirilen ölçekte hiçbir zaman (1), çok az (2), ara sıra (3), çoğunlukla (4) ve her zaman (5) olarak değerlendirilmiştir. Çevresel düşünce ölçeği ise 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçek “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2),

Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde değerlendirilmiştir. Yapmış olduğumuz çalışmada çevresel davranış ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .79 ve çevresel düşüncenin ise .60 olarak tespit edilmiştir. Uzun ve Sağlam (2006) tarafından yapılan çalışmada ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı çevresel davranışlar için .88 ve çevresel düşünce için .80 olarak belirtilmiştir.

Tablo 1: Değer boyutları, içeriği ve güvenilirlik katsayıları

Değer boyutu	Değer boyutunun içerdiği maddeler	Güvenirlik katsayısı
Özyönelim	Kendine saygılı olmak, kendi amaçlarını seçmek, yaratıcılık, meraklı olmak, özgürlük, bağımsız olmak	0.69
Uyarılma	Heyecanlı bir yaşam, değişken bir hayat, cesur olmak	0.70
Başarı	Sözün geçeni olmak, hırslı olmak, başarılı olmak, yetkin/müktedir olmak, zeki olmak	0.66
Güvenlik	Ulusal güvenlik, bağlılık duygusu, iyiliğe karşılık verme, toplumsal düzen, aile güvenliği, sağlıklı olmak, temiz olmak	0.59
Evrenselcilik	Sosyal adalet, barış içinde bir dünya, erdemli olmak, güzel bir dünya, çevreyi korumak, açık fikirli olmak, eşitlik, doğayla bütünlük, iç huzur	0.77
Uyum	İtaatli olmak, ana babaya yaşlılara değer vermek, kibar olmak, kendini denetleyebilmek,	0.51
Hazcılık	Yaşamdan zevk almak, zevk, isteklerine düşkün olmak	0.54
Güç	Sosyal güç, zengin olmak, otorite sahibi olmak, sosyal saygınlık, toplumdaki görünümü koruyabilmek	0.75
Gelenek	Bana düşen hayatı kabullenmek, ılımlı olmak, dindar olmak, alçakgönüllü olmak, geleneklere saygı, mahremiyete özel hayata saygı	0.63
Yardımsızlık	Manevi bir yaşam, bağışlayıcı olmak, dürüst olmak, yardımsız olmak, sadık olmak, sorumlu olmak, anlamlı bir yaşam, gerçek dostluk, olgun sevgi,	0,76

2.3.Verilerin Analizi

Veri analizi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. birinci aşamada, verileri bilgisayar ortamına aktarma eksik yada hatalı verileri ayıklama, ikinci aşamada ise araştırılan alt problemleri çözümlemektir. Araştırmada alt problemlerin çözümlenmesi için betimsel ve kestirimsel analiz yöntemleri uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin hesaplanmasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı (r) kullanılmıştır. Bununla birlikte bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri yordama düzeylerini belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizlerin yorumlanmasında, standartlaşmış Beta

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

(β) katsayısı ve bunların anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları dikkate alınmıştır.

3.BULGULAR

3.1.Değişkenler Arasındaki İlişki

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ile bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 2’de verilmiştir.

Değişkenler	X	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Çevresel davranış	3.04	.67	1.0	.17**	.41**	.20**	.29**	.30**	.28**	.11	.25**	.37**	.19**	.27**
Çevresel düşünce	2.34	.64		1.0	.09	.10	.12*	.22**	.11	.19**	.16**	.09	.16**	.16**
Uyarılma	4.65	1.67			1.0	.36**	.42**	.38**	.61**	.21**	.54**	.52**	.42**	.45**
Güvenlik	5.31	1.20				1.0	.53**	.53**	.61**	.32**	.65**	.52**	.61**	.71**
Evrensellik	5.66	.87					1.0	.44**	.69**	.35**	.62**	.54**	.52**	.55**
Güç	4.75	1.34						1.0	.54**	.48**	.49**	.55**	.34**	.44**
Yardımseverlik	5.55	1.07							1.0	.41**	.73**	.69**	.60**	.61**
Hazcılık	4.70	1.77								1.0	.43**	.27**	.23**	.21**
Öz denetim	5.92	.91									1.0	.51**	.61**	.70**
Geleneksellik	5.53	1.29										1.0	.47**	.49**
Uyum	4.75	1.34											1.0	.57**
Başarı	5.76	1.17												1.0

**p < .01; *p < .05

Tablo 2.’deki verilere incelendiğinde, araştırmaya katılan ortaöğretim öğrencilerinin çevresel davranışlarının ($X=3,04$) çevresel düşüncelerinden ($X=2,34$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerinin bireysel değerler açısından en yüksek ortalama puanı öz denetim ($X=5.92$) ve başarı ($X=5.76$) değerleri olduğu belirlenmiştir. Bunları sırayla evrensellik ($X=5.66$), yardımseverlik ($X=5.55$), geleneksellik ($X=5.53$), güvenlik ($X=5.31$), güç ($X=4.75$), uyum ($X=4.75$) değerleri takip etmektedir. En düşük değer puanı ortalaması ise hazcılık ($X=4.70$) ve uyarılma ($X=4.65$) değerleri olduğu belirlenmiştir.

Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerleri ile çevresel davranış ilişkin korelasyon katsayısı incelendiğinde, Öğrencilerinin çevresel davranışları ile uyarılma ($r=.41$, $p<.01$), güvenlik ($r=.20$, $p<.01$),

evrensellik ($r=.29, p<.01$), güç ($r=.30, p<.01$), yardımseverlik ($r=.28, p<.01$), özdenetim ($r=.25, p<.01$), geleneksellik ($r=.37, p<.01$), uyum ($r=.19, p<.01$) ve başarı ($r=.27, p<.01$) değerleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu hazcılık ($r=.11, p>.05$) değerlerinin ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerleri ile çevresel düşünceleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise güç ($r=.22, p<.01$), hazcılık ($r=.19, p<.01$), özdenetim ($r=.16, p<.01$), uyum ($r=.16, p<.01$), başarı ($r=.16, p<.01$) ve evrensellik ($r=.12, p<.05$) değerleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın çevresel düşünce ile uyarılma ($r=.09, p>.05$), güvenlik ($r=.10, p>.05$), evrensellik ($r=.12, p>.05$), yardımseverlik ($r=.11, p>.05$) ve geleneksellik ($r=.09, p>.05$) değerleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

3.2.Çevresel Davranışların Yordanması

Çevresel davranışların yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerlerinden uyarılma, güvenlik, evrensellik, güç, yardımseverlik, hazcılık, özdenetim, geleneksellik, uyum ve başarı boyutlarının birlikte çevresel davranış ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir ($R=.48; p<.01$). Bu yordayıcı değişkenler, ortaöğretim öğrencilerinin çevresel davranışlarının toplam varyansın %23’ünü açıklamaktadır.

<i>Tablo 3: Çevresel davranışların yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları</i>					
Değişken	B	Sh	β	t	P
Sabit	1.86	.27		6.69	.00
Uyarılma	.13	.03	.32	4.34	.00
Güvenlik	-.05	.05	-.09	-.95	.34
Evrensellik	.11	.06	.14	1.79	.07
Güç	-.01	.04	.15	1.92	.05
Yardımseverlik	-.11	.06	-.18	-1.67	.09
Hazcılık	-.01	.02	-.03	-.47	.63
Öz denetim	-.03	.07	-.04	-.45	.64
Geleneksellik	.10	.04	.20	2.42	.01
Uyum	-.01	.04	-.03	-.45	.65
Başarı	.06	.05	.11	1.21	.22
F=7,619; p<.01 R= .48; R ² = .23					

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Uyarılma ($\beta=.32$, $p<.01$), güç ($\beta=.15$, $p<.05$) ve geleneksellik ($\beta=.20$, $p<.05$) değerleri çevresel davranışları pozitif yönde anlamlı düzeyde yordamaktadır. Güvenlik ($\beta=-.09$, $p>.05$), evrensellik ($\beta=.14$, $p>.05$), yardımseverlik ($\beta=-.18$, $p>.05$), hazcılık ($\beta=-.03$, $p>.05$), özdenetim ($\beta=-.04$, $p>.05$), uyum ($\beta=-.03$, $p>.05$) ve başarı ($\beta=.11$, $p>.05$) ise çevresel davranışın anlamlı yordayıcı olmadığı belirlenmiştir.

3.3.Çevresel Düşüncelerin Yordanması

Çevresel davranışların yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Çevresel davranışların yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları					
Değişken	B	Sh	β	t	P
Sabit	1.63	.29		5.53	.00
Uyarılma	-.00	.03	-.00	-.08	.93
Güvenlik	-.10	.05	-.20	-1.98	.04
Evrensellik	.00	.06	.00	.03	.97
Güç	.11	.04	.22	2.60	.01
Yardımseverlik	-.06	.07	-.11	-.94	.34
Hazcılık	.04	.02	.12	1.71	.08
Öz denetim	.01	.07	.01	.16	.86
Geleneksellik	-.02	.04	-.05	-.59	.55
Uyum	.08	.04	.16	1.86	.06
Başarı	.09	.05	.17	1.76	.07

F= 2.591; p < .05
R= .31; R²= .09

Tablo 4 incelendiğinde, ortaöğretim öğrencilerinin değerlerinden uyarılma, güvenlik, evrensellik, güç, yardımseverlik, hazcılık, özdenetim, geleneksellik, uyum ve başarı boyutlarının birlikte çevresel düşünceleri ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir ($R=.31$; $p<.05$). Bu yordayıcı değişkenler, ortaöğretim öğrencilerinin çevresel düşüncelerinin toplam varyansın % 9’unu açıklamaktadır. Güç ($\beta=.22$, $p<.05$) çevresel düşüncelerin pozitif yönde, güvenlik ise ($\beta=-.20$, $p<.05$) negatif yönde anlamlı yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Uyarılma ($\beta=.00$, $p>.05$), evrensellik ($\beta=.00$, $p>.05$), yardımseverlik ($\beta=-.11$, $p>.05$), hazcılık ($\beta=.12$, $p>.05$), özdenetim ($\beta=.01$, $p>.05$), geleneksellik ($\beta=-.05$, $p>.05$), uyum ($\beta=.16$, $p>.05$) ve başarı ($\beta=.17$, $p>.05$) ise çevresel düşüncelerin anlamlı yordayıcı olmadığı tespit edilmiştir.

Bireysel değerler, çevresel davranış ve düşünce ve cinsiyet değişkenlerine göre t-testi sonuçları

Ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyet değişkenlerine göre bireysel değerlere ilişkin t-testi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin bireysel değerlerinin cinsiyet değişkenlerine göre t-testi sonuçları					
Değerler	Cinsiyet	n	X	SS	t
Uyarılma	Kız	82	4.68	1.53	.193
	Erkek	171	4.63	1.74	
Güvenlik	Kız	82	5.53	1.05	1.992*
	Erkek	171	5.21	1.26	
Evrensellik	Kız	82	5.76	.79	.184
	Erkek	171	5.60	.90	
Güç	Kız	82	4.95	1.13	1.573
	Erkek	171	4.66	1.43	
Yardımseverlik	Kız	82	5.79	1.00	2.542*
	Erkek	171	5.43	1.08	
Hazcılık	Kız	82	4.67	1.95	-187
	Erkek	171	4.71	1.68	
Öz denetim	Kız	82	6.08	.86	1.965
	Erkek	171	5.84	.93	
Geleneksellik	Kız	82	4.95	1.13	1.573
	Erkek	171	4.99	1.43	
Uyum	Kız	82	5.57	1.26	.371
	Erkek	171	5.51	1.31	
Başarı	Kız	82	5.91	.94	1.431
	Erkek	171	5.69	1.26	

*p<.05

Tablo 5 incelendiğinde, ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyetlerine göre güvenlik (t=1.992; p<.05) ve yardımseverlik değerleri (t=2.542; p<.05) ile anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna karşın uyarılma (t=.193; p>.05), evrensellik (t=.184; p>.05), güç (t=1.573; p>.05), hazcılık (t=-187; p>.05), öz denetim (t=1.965; p>.05), geleneksellik (t=1.573; p>.05), uyum (t=.371; p>.05) ve başarı (t=1.431; p>.05) değerleri anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerler aritmetik ortalamaları incelendiğinde, kız öğrencilerin uyarılma (X=4.68), güvenlik (X=5.53), evrensellik (X=5.60), güç (X=4.95), yardımseverlik (X=5.79), öz denetim (X=6.08), uyum (X=5.57) ve başarı (X=5.91) değerlerinin aritmetik ortalaması erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin ise hazcılık (X=4.71) ve geleneksellik (X=4.99) değerlerinin

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

aritmetik ortalaması kız öğrencilerden ($X=4.67$ ve $X=4.95$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyet değişkenlerine göre çevresel davranış ve düşüncelerine ilişkin t-testi sonuçları Tablo-6'da verilmiştir.

Tablo 6: Çevresel davranış ve düşüncelerin cinsiyete değişkenlerine göre t-testi sonuçları					
	Cinsiyet	N	X	SS	t
Çevresel davranış	Kız	82	3.03	.66	-.239
	Erkek	171	3.05	.68	
Çevresel düşünce	Kız	82	2.40	.69	1.081
	Erkek	171	2.31	.62	

Tablo 6 incelendiğinde, ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyetlerine göre hem çevresel davranış ($t=-.239$; $p>.05$) hem de çevresel düşünceleri ($t=1.081$; $p>.05$) arasında anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte erkek ve kız öğrencilerin çevresel davranışların aritmetik ortalaması ($X=3.05$ ve $X=3.03$) hemen hemen aynı düzeyde olduğu belirlenmiştir. Buna karşın kız öğrencilerin çevresel düşünceleri aritmetik ortalaması ($X=2.40$) erkek öğrencilerin aritmetik ortalamasından ($X=2.31$) biraz daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

4.TARTIŞMA

Bu araştırmada, ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerleri ile çevresel davranış ve düşünce arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada, ortaöğretim öğrencilerin öz denetim ve başarı değerleri ortalamaları uyarılma, evrensellik, güvenlik, hazcılık, geleneksellik, uyum, güç ve yardımseverlik değerlerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin öz denetim ve başarı değerlerine daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Diğer bir ifade ile ortaöğretim öğrencileri kendi amaçlarını seçme, başarılı olma, yetkin olma ve sözü geçen biri olmaya yönelik değerlere daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Benzer çalışmalarda, Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) öğretmenlerin evrensellik, güvenlik ve iyilikseverlik değerlerine daha fazla önem verdiklerini belirtmişlerdir. Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı (2008) ise öğretmen adaylarının öz denetim, evrensellik, güvenlik ve iyilikseverlik değerlerine daha fazla önem verdiklerini belirtmiştir. Şener ve Hazer (2007) kadınlar üzerine yaptığı çalışmada, kadınların evrensellik ve yardımseverlik değerlerine güç, başarı ve hazcılık değerlerinden daha fazla önem verdiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmada, çevreyi koruma, doğayla bütünlük ve güzelliklerle dolu bir dünya gibi değerleri içeren evrensellik değerlerinin ortalaması güvenlik, güç, yardımseverlik, uyum, uyarılma ve geleneksellik değerleri ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ortaöğretim öğrencilerinin evrensellik değerleri boyutlarında yer alan güzel bir dünya, barış içinde bir dünya, sosyal, adil bir dünya, doğayla bütün bir dünyada yaşamaya yönelik değerlere hazcılık, uyum, uyarılma, güvenlik ve güç değerlerinden daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Erten (2004)'e göre çevre problemleri sadece teknoloji veya yasalarla çözülebilecek bir problem olmadığı bu problemin ancak davranışların değiştirilmesi ile mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Araştırmada, ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değeri ile çevresel davranışları ve çevresel düşünceleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bu durumda ortaöğretim öğrencilerinin değerlere verdiği önem artıkça veya azaldıkça çevreye yönelik olumlu davranış ve düşüncelerinin artacağı veya azalabileceği söylenebilir. Başka bir ifade ile ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerlere verdiği önem artıkça çevreye zarar vermeyen ürünleri alma, sağlıklı, temiz ve yaşanabilir bir çevre için çalışma, çevre konularını takip etme gibi çevreye yönelik olumlu davranış ve düşüncelerinin artabileceği söylenebilir. Benzer çalışmalarda, Nordlund ve Garvill (2002) evrensellik ve iyilikseverlik değerleri ile çevre dostu davranışlar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Thogersen ve Ölander (2002) Danimarkalı tüketicilerin evrensellik değerleri ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkisinin olduğu belirlenmişlerdir. Alınçık ve Yılmaz (2008) üniversite öğrencilerinin evrensellik ve iyilikseverlik değerleri ile çevre sorunları yaklaşımı ve çevreye duyarlı tüketim eğilimleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Karalar ve Kiracı (2010) sınıf öğretmenleri üzerine yaptığı çalışmada, evrensellik ve güvenlik değerleri ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Alan yazınları incelendiğinde farklı örneklemelerde bireysel değerler ile çevresel davranışlar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Dietz, Fitzgerald ve Shwom (2005) değerlerin bireysel kararları etkilediğini, bireysel kararların da çevreyle ilişkili davranışların biçimlenmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Regresyon analizi sonuçları, ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerlerinin çevresel davranış ve düşüncelerin anlamlı yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Özellikle bireysel değerlerden uyarılma boyutunun çevresel davranışların en fazla yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerinin çevre sorunlarından haberdar edilmesi veya çevresel risklere karşı uyarılması çevreyi korunmaya yönelik davranışların gelişmesini sağlayabilir. Kaya, Kahyaoglu ve Birel (2012) yaptığı çalışmada, çevresel davranışlar ile çevresel risk algıları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte ortaöğretim öğrencilerin bireysel değerlerden güç boyutunun çevresel düşüncelerin en fazla yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerin sosyal güç, sosyal saygınlık ve toplumdaki görünümünü koruyabilme değerleri çevresel düşüncelerin en fazla yordayıcısı olduğu söylenebilir. Araştırmada, ortaöğretim öğrencilerin güvenlik ve yardımseverlik değerler boyutları ile cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu buna karşın güç, başarı, öz denetim, evrensellik, geleneksellik, hazcılık, uyum ve uyarılma değerler boyutları ile anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Farklı örneklerde yapılan benzer çalışmalarda Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkkılı (2008) öğretmen adaylarının evrensellik, özyönetim ve güç değerler boyutları ile cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu belirtmişlerdir. Yılmaz (2009) öğretmenler üzerine yaptığı çalışmada, evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik değerlerinin cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olduğunu belirtmiştir. Yine Başçiftçi, Güleç, Akdoğan ve Koç (2011) öğretmen adaylarının yardımseverlik, evrensellik, hazcılık ve uyum değerler boyutları ile cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada, kız öğrencilerin öz denetim, yardımseverlik, evrensellik, güvenlik, güç, başarı, uyum ve uyarılma değerler boyutlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Değerler yaşam biçimimize ve hayata bakış açımızı etkileyen önemli etmenlerden biridir. Davranış ve tutumlarımızı etkiler buna göre cinsiyet ile değerler arasındaki farklılık çevresel davranış ve tutumlarımızın farklılık göstermesinde etkili olabilir. Allport ve Vernon yaptıkları çalışmada, erkeklerin teorik, ekonomik ve politik değerlere, kadınların ise estetik, dini ve sosyal değerlere daha fazla önem verdiklerini belirtmişlerdir (akt: Ersoy, 2009). Araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyetlerine göre çevresel davranış ve düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Uzun (2007) ortaöğretim öğrencilerin

cinsiyetlerine göre çevresel düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu çevresel davranışlarında ise anlamlı bir farklılığın olmadığını belirtmiştir. Kaya, Akıllı ve Sezek (2009) lisede öğrenim gören öğrencilerin cinsiyetlerine göre çevresel davranışlarında anlamlı bir farklılık olduğunu, çevresel düşüncelerinde ise anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmiştir. Araştırmanın sonuçları şöyle özetlenebilir:

- 1) Ortaöğretim öğrencilerin çevresel davranışları çevresel düşüncelerinden daha yüksektir.
- 2) Ortaöğretim öğrencilerinin özdenetim değerleri en yüksektir.
- 3) Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değerler ile çevresel davranış ve düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
- 4) Ortaöğretim öğrencilerin bireysel değerleri çevresel davranış ve düşüncelerini yordamaktadır.
- 5) Ortaöğretim öğrencilerin güvenlik ve yardımseverlik değerleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- 6) Ortaöğretim öğrencilerin cinsiyetleri ile çevresel davranış ve düşünceleri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Bu çalışma, ilişkisel tarama modelinde olduğu için yorumlar neden sonuç ilişkisinden ziyade ilişkiler bazında değerlendirilmiştir. Bu nedenle araştırma ilişkisel ve betimsel tarama gibi nicel araştırmaların yanında gözlem, görüşme, örnek olay ve olgu bilim gibi nitel araştırmalarla daha da derinleştirilebilir. Ayrıca ortaöğretim öğrencilerinin çevresel davranış ve düşünceleri değer açıklama, değer analizi ve ahlaki ikilem gibi değerler eğitimi yaklaşımları dikkate alınarak keşfedici ve açıklayıcı karma araştırma yöntemleri ile desteklenmesi önerilebilir. Bununla birlikte araştırma örnekleminin bir ilde yapılmış olması, araştırmanın en önemli sınırlılığı olarak kabul edilmelidir. Buna göre daha büyük ve farklı örneklemlerde araştırmanın tekrarlanması sonuçların tutarlılığını görmek açısından yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

Almaçık, Ü. ve Yılmaz, C. (2008). Değer Yargıları ve Tüketimde Çevreci Eğilimler. 13. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı, Çukurova Üniversitesi Adana.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

- Atasoy, E. (2005). *Çevre için Eğitim: İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Başçiftçi, F. Güleç, N. Akdoğan, T. ve Koç, Z. (2011, Nisan). *Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri İle Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi*. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, Antalya.
- Bilgin, M. (2001). Üniversite Öğrencilerinin Değerlerinin ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İrdelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(8), 40-48.
- Çalışkur, A. Demirhan, A. ve Bozkurt, S. (2012). Değerlerin Belirli Meslek Alanları ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 17 (1), 219-236.
- Dietz, T. Fitzgerald, A. and Shwom, R. (2005). Environmental Values. *Annual Review of Environment and Resources*, 30, 335-372.
- Dilmaç, B. Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 69-91.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?. *Çevre ve İnsan Dergisi*, Sayı 65/66. Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı
- Gömleksiz, M.N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.

- Hökelekli, H. (2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*. 6(18), 4-10.
- Karalar, R. ve Kiracı, H. (2010). Bireysel Değerlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 2 (2), 79-106.
- Karasar, N.(2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları Dağıtım.
- Kaya, E. Akıllı, M. ve Sezek, F. (2009). Lise Öğrencilerinin Çevreye Karşı Tutumlarının Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (18), 43-54.
- Kaya, M. Kahyaoğlu, M. ve Birel, F.G. (2012). An Evaluation of Elementary Teacher Candidates' Environmental Approaches, Environmental Risk Perceptions and Environmental Behaviours. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. (55), 655-660.
- Kuşdil, E. M. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı, *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Laçın Şimşek, Ç. (2011). Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarındaki Çevre Konularının Etik ve Estetik Değerler Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2239-2257.
- Lickona, T. (1991). *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. New york: Bantam Books.
- Nordlund, A.M. & Garvill, J. (2002). Value Structures behind Proenvironmental Behavior, *Environment and Behavior*, 34(6), 740-756.
- Oğuz, E. (2012). Öğretmen Adaylarının Değerler ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 12 (2), 1309-1325.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 217-239.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DAVRANIŞ VE DÜŞÜNCELERİ İLE BİREYSEL DEĞERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

- Özguven, I.E. (2003). *Psikolojik Testler*, PDREM Yayınları, Ankara.
- Robbins, A. (1993). *Sınırsız Güç* (cev: M. Değirmenci), İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayını.
- Rokeach, M. (1973), *Nature of Human Values*, The Free Press, New York.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S.H. (1994). Are There Universal Aspects in The Structure and Content of Human Values?. *Journal of Social Issues*. 50(4), 19-45.
- Schwartz, S.H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 23-47.
- Şener, A. ve Hazer, O. (2007). Değerlerin Kadınların Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi e-dergi*. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr>. adresinden 20.07.2013 tarihinde edinilmiştir.
- Uzun, N. ve Sağlam, N. (2006). Ortaöğretim Öğrencileri için Çevresel Tutum Ölçeği Geliştirme ve Geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 240-250.
- Uzun, N. (2007). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bilgi ve Tutumları Üzerine Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Tahiroğlu, M. Yıldırım, T. ve Çetin, T. (2010). Değer Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin, İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 231-248.
- Timuçin, A. (1994). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Thøgersen, J. ve Ölander, F. (2002). Human Values and the Emergence of a Sustainable Consumption Pattern: A Panel Study. *Journal of Economic Psychology*. 23(5), 605-630.

- Vaughan, C., Gack, J., Solorazano, H. ve Ray, R. (2003). The Effect on Environmental Education on Schoolchildren, Their Parents and Community Members: A Study of Intergenerational and Intercommunity Learning. *The Journal of Environmental Education*. 34(3), 12-21.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yıldırım, G. (2007). *İlköğretim düzeyinde bir karakter eğitimi programı model önerisi ve uygulanabilirliği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 109-128.